

„Kisegítő toloncház” a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetben, internálótábor Kistarcsán és Csepelen

– dr. Hahn István beszámolója –

Magyarország német megszállását követően a német állambiztonsági és kémelhárítási szervek által összeállított listák alapján azonnal megkezdődött a politikai és gazdasági élet vezetőinek, a náciellenes és „zsidóbarát” személyeknek a letartóztatása. Emellett – leginkább véletlenszerűen – úgynevezett egyedi akciók keretében, további letartóztatások és internálások történtek, többnyire „zsidónak minősített személyeket” vettek őrizetbe. A Budapesten letartóztatottak egy részét, főként zsidókat, az első napoktól ideiglenesen az Országos Rabbiképző Intézet Rökk Szilárd utca 26. sz. alatti épületében tartották fogva, amelyet „kisegítő toloncház” alakítottak át.² Az átmeneti internálótábor (*Prominentenlager*) felügyeletét a Gestapo és idővel az Állambiztonsági Rendészet látta el. Az épület – különösen a pincéje – megtelt letartóztatott zsidó személyekkel. Az internáltak javarésze minden személyes holmi, használati tárgy stb. nélkül tartózkodott itt. Egy-egy (tan)teremben 50-60 ember volt összezsúfolva, holott még 20 ember részére sem volt megfelelő hálólhely. A fogolyállomány rendszeresen cserélődött, az internáltakat átszállították a kistarcsai és a Csepel-szigeti internálótáborokba, majd többnyire deportálták őket.

Érdemes megjegyezni, hogy Adolf Eichmann,³ a magyarországi deportálások legfőbb német irányítója is „meglátogatta” az épületet, és a fölbecsülhetetlen értékű könyvtári és kéziratgyűjtemény legbecsesebb darabjaiból mintegy 3000 tételt Prágába szállított, ahol a volt zsidónegyedben felállítandó *Kihalt fajok múzeumában* akarta őket bemutatni. Munkaszolgálatos antikváriusokat és könyvtárosokat bíztak meg a válogatással, akik életük kockázatásával csupán a kevésbé értékes könyveket csomagoltak be. Ezeket a kiadványokat csak a 1980-as években találták meg a prágai Nemzeti Múzeum pincéjében, és 1989-ben hozták vissza a Rabbiképző könyvtárába. Eichmann utasítására a könyvtár több ezer kötete a Rózsadombon elhelyezkedő úgy-

R. Hahn Veronika tulajdona

Hahn István az 1930-as évek végén

nevezett Magyar Zsidókérdés-kutató Intézetbe került, ahol a könyvek az ostrom során a lebombázott épülettel együtt elpusztultak.

Mint alább még részletesebben is olvasható a „kisegítő toloncház” – nem utolsósorban a bekövetkezett, utóbb átmenetinek bizonyuló politikai változások következtében – 1944. augusztus 15-ével megszűnt, szeptember elsejétől a patinás épületet átvette a magyar királyi csendőrség nyomozati osztálya. A nyilas hatalomátvétel után néhány hónapig a VIII. kerületi nyilasház költözött be oda. Az épület csak 1945 januárjának végén nyerte vissza eredeti funkcióját, s ekkor indult meg újra a mindmáig folyamatos tanítás az ősi falak között.

Röviddel a harci cselekmények befejeződése után már megjelentek az első tudósítások, újságcikkek a Rabbiszeminárium megszállás alatti megpróbáltatásáról. Az első, szélesebb nyilvánosságot kapó tudósítások⁴ között említendő dr. Löwinger Sámuelnek, a Rabbiképző igazgatójának írása az Országos Rabbiképző Intézet általa szerkesztett *Évkönyv*-ében Az 1943/44, 1944/45 és 1945/46 tanévről.⁵

Rabbiavatás, 1947. június 9. (Az alsó, ülő, sorban jobb szélén [dr. Scheiber Sándor mellett] az utolsó dr. Hahn István.) In: *Hetven év. (Seventy years: A Tribute to the Seventieth Anniversary...)* Emléklapok az Országos Rabbiképző Intézet jubileumára. (1877–1947) Szerk.: Lówinger Sámuel igazgató, Budapest, 1948

Az események részletesebb leírására több mint negyedszázadot kellett várni. 1972-ben látott napvilágot Brámer Frigyesnek, aki maga is az épületbe internáltak közé tartozott, beszámolója a Rabbiképző épületében létesített kiegészítő toloncházról és foglyairól.⁶

A részletek vonatkozásában kevésbé ismert, hasznosított források közé tartoznak az úgynevezett DEGOB-jegyzőkönyvek.⁷ Az 1945 kora nyara és 1946 áprilisa között a DEGOB (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság) munkatársai által magyar vagy német nyelven készített és eredetileg a Gabelsberg–Markovits-féle gyorsírással, rögzített⁸ mintegy 4000-4500 jegyzőkönyv közül több is (3606., 3617., 3620, 3647. szám stb.) foglalkozik részben vagy egészben a Röck Szilárd utcai internálótábor történetével. Különösen becses közülük a nagyhírű ókortörténész dr. Hahn István (1913. március 28., Budapest – 1984. július 26., Budapest)⁹ rabbinak, az Országos Rabbiképző Intézet tanárának, utóbb az ELTE tanszékvezető egyetemi tanárának (1963–1983), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának (1982) beszámolója. Hahn István (*Jichák Jozsef*) gimnáziumi tanulmányait az 1926/27-es tanévtől a Rabbiképző Gimnáziumban kezdte meg, mint érettségiző diák az 1931. évi Országos Középiskolai Latin Tanulmányi Verseny első helyezettje volt. Rabbinikus tanulmányait 1931/32-től 1936-ig végezte. Rabbinikus tanulmányait 1931/32-től 1936-ig végezte. Ezen stúdiumaival párhuzamosan a Pázmány Péter Tudomány-

egyetemen a sémi filológián kívül klasszika-filológiával, ókori keleti és görög-római történettel, valamint iranisztikával is foglalkozott. 1935-ben a Tudományegyetemen latin–görög–történelem szakos középiskolai tanári és bölcsészdoktori oklevelet (Doctor phil.), 1937 márciusában az Országos Rabbiképző Intézetben rabbioklevelet szerzett, az avató ünnepségen Hahn beszélt a jelöltek nevében. Kortársával, Scheiber Sándorral egyetemben nagy hozzáértéssel látták el a könyvtáróri tisztséget az Intézet könyvtárában. 1937-től 1942-ig a Pesti Izraelita Hitközség Oktatási Osztályának óraadó tanáraként működött. 1942/43-as tanévtől az Országos Rabbiképző Intézet Gimnáziumának volt óraadó oktatója. 1943/44-től az intézet rendes tanára.

1944-ben¹⁰ a sűrű magyaros kefebajuszt viselő, nyakigláb tanár több alkalommal teljesített munkaszolgálatot. Életpályájánál fogva Hahn közeli kapcsolatban állt a Rabbiszemináriummal, így beszámolójában a személyes érintettség párosul a tudós objektív ábrázolásával. Érdekes módon Hahn magyar anyanyelve ellenére a jegyzőkönyv német nyelven készült (a tudós professzor mellesleg több tucatnyi élő és holt nyelv ismerője volt), ami arra utal, hogy esetlegesen későbbi terjesztésre szánták. Bár a szöveg léte ismert volt a kutatók előtt, teljes egészében mindmáig nem került publikálásra. Szerény adalékként álljon itt a jegyzőkönyv fordítása – tudósítója születésének immár elmúlt 105., a benne leírt események közelgő 75. évfordulója alkalmából.

[3606. számú jegyzőkönyv]

„Fent nevezett előadja a következőket:

1944. március 19-én, ezen az emlékezetesen szomorú napon, amikor a németek bevonultak a városba, már délután megjelent néhány SS-katona Vizligzeny¹¹ kapitány vezetésével, és szemügyre vették az épületet. Kezdetben úgy nyilatkoztak, hogy az épület igazából nem lenne alkalmas toloncháznak. Másnap úgy körülbelül 11 órakor az SS [mégis] megszállta a házát. Még a diákok sem hagyhatták el többé az épületet, hanem mind a tanárképző, mind a rabbiképző tanulóit az egész épület felszámolására kényszerítették: a tantermek padjait az udvarra vitették, a szomszédos internátus 90 ágycsészéjét pedig az iskolába. Akkor még nem tudtuk, ezt miért parancsolták meg. Ez a rakodási munka, rövid éjszakái pihenővel 24 órán keresztül tartott. Másnap, tehát 21-én, megkezdődtek az őrizetbe vételek. Ekkorra már hozták az első embereket. A tanítványaim, akiket a németek ott tartottak, kérték, hogy közvetítőként maradjak köztük, és vegyem át ezt a szerepet az ott lévők és az SS között. Mivel szükséges volt a Zsidó Tanácsal való állandó összeköttetés [fenntartása], így átvettem és magamra vállaltam / ezt a szerepet. Ezért aztán szinte naponta felkerestem az embereket [a] Budapest térségében [lévő gyűjtőtáborokban].¹² A Röck Szilárd utcába¹³ hozták az úgynevezett [prominens] túszoikat, azaz olyan embereket, akiknek semmi egyéb bűnük nem volt, mint hogy exponált politikai, társadalmi vagy gazdasági pozíciókat töltöttek be. Idekerült többek között Vida Jenő,¹⁴ a MÁK (Magyar Általános Köszénbányák) elnöke, Buday Goldberger Antal,¹⁵ Halmi Miklós, a Magyar-Olasz Bank¹⁶ elnöke, dr. Nyári Milos, a TÉBE (Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete)¹⁷ tisztségviselője. Ádám professzor¹⁸ (ő rövidesen elmebeteg), Madarassy-Beck¹⁹ báró, Ágoston Manó, a Filtext²⁰ vezérigazgatója, Láng Lajos,²¹ Magyar Pál,²² Fodor Pál²³ újságíró, a Kis Újság²⁴ vezércikkírója. Rajtuk kívül sok ügyvéd, akiket általában alfabetikus sorrendben hoztak be, többnyire a nagyobb jövedelműek közül. Itt volt továbbá Tályai [sic!] Roth [Miklós]²⁵ professzor és a Svábhegy²⁶ összefogott zsidók, akiknek az internálására abszolút semmiféle látható ok nem volt. Az első három napon körülbelül 200 embert hoztak be, az utána következő napokon – most már lassabb tempóban – az őrizetesek száma 240 főre nőtt. Ha valakit nem találtak otthon, behozták helyette valakit a hozzátartozók közül. Az internáltakat az OMZSA²⁷ támogatva adományjaival. Mivel az első internáltakat túszoznak tekintették, ők különböző előnyöket élveztek. Egyesek kivételesen akár még látogatókat is fogadhattak, betente csomagot kaphattak. A németek elrendelték, hogy az internáltakat, elsősorban az időseket, a diákok szolgál-

ják ki. Nekik kellett a termeket takarítani, a folyosókat rendben tartani. Ennek az az előnyös folyamódványa lett, hogy az úgynevezett fekete levelezés nagyon gyorsan kialakulhatott, és a tábor egész fennállása alatt fent lehetett tartani a közvetlen kapcsolatot a külvilággal. Az őrszemélyzet a magyar rendőrség tagjaiból állt, akik többnyire tisztességesen viselkedtek. Két SS-őr is állandóan jelen volt, és időnként ellenőrzés céljából megjelent egy magas rangú SS-tiszt is. Ez az állapot körülbelül április 8-áig tartott, amikor is a következő [eset] történt. Egy jó módú internált (Buday-Goldberger Antal) az őrség egyik – erre feljogosított – tagjának engedélyével beutazott a városba, hogy valamit vásároljon. Ennek az eltávozásnak során felkereste gyárát, hogy képviselőjét, egy sváb származású igazgatót rávegye, hogy interveniáljon az ő szabadon bocsátása érdekében. Az igazgató azonban rögtön a táborbeli állapotokért felelős SS-parancsnokságra telefonált, hogy a foglyok szabadon mozognak a városban. Az őrséget ezért láthatóan felelősségre vonták, és ezek a következő időkből megtorlásokhoz folyamodtak a felügyeletük alatt állókkal szemben. Éjjelente, ha légiriadó volt, lefújása után az internáltakat [továbbra is a] pincében tartották. Reggel különféle testgyakorlatokat²⁸ – így körben futást – végeztettek velük, továbbá egész nap nem kaptak semmit enni, elvették tőlük a cigarettát, és úgy a csomagküldést, mint a látogatókat is betiltották. Magát Goldberger [jól] megagyalta. Ez vasárnap történt, és három nappal később, április 12-én a túszoikat átvitték²⁹ Kistarcsára, ahol a B pavilon³⁰ rendezték be a számukra. Itt is jobb helyzetben voltak, mint a többi fogoly, és amikor az egész kistarcsai tábort felszámolták, ők ott maradtak, majd a Lakatos-kormány szabadon engedte őket. Röviddel a Kistarcsára való szállítás előtt Tályai-Roth [sic!] professzor a deportálástól való félelmében öngyilkosságot követett el. [Április] 12-től a tábor egyre inkább a magyar hatóságok kezébe került, ettől az időponttól [kezdve] a németeknek [már] csak kevés foglya volt ott, akikről, illetve az egész táborról a Svábhegy minden nap beszámolót kellett küldeni. Ez idő tájt az internáltak a következő rétegekből kerültek ki: 1. Az internáltak túlnyomó többségét azok tették ki, akik április 15-én jelentkeztek a KEOKH-nál (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság),³¹ és onnan közvetlenül beszállították a Röck Szilárd utcába. Természetesen ezek az emberek nem rendelkeztek semmiféle felszereléssel. 2. Olyan emberek, akiket azért internáltak, mert a [sárga] csillagot valamilyen ürüggyel szabálytalanul viselték vagy megpróbálták eltakarni. Jellemző az utóbbi típusú internálás argumentálására, ahogy egy alkalommal magam hallottam, ahogy Ubrizsy Pál³² rendőrfogalmazó, aki április 12-től a tábor parancsnoka

volt, utasítást adott, hogy a kérdéses napon feltétlenül további 60 embert szedjenek össze, mert a [fogoly]létszám még nem kielégítő. Ilyenkor gyakran megtörtént, hogy egy detektívkordon lezárt egy utcát, és az ott található összes zsidót a [sárga] csillag nem előírászerű viselése ürügyén internálta. A németek foglyai főleg férfiak voltak, míg a magyarok internáltjai mindkét nemből kerültek ki. 3. A harmadik csoportot azok a „beidézettek” alkották, akik a Zsidó Tanács idézésével, jobban mondván a Zsidó Tanács által kiértécselt/odarendelve a Röck Szilárd utcában jelentkeztek, és rögtön ott is fogták őket. Idetartozott valamennyi a Sajtókamarából kizárt újságíró,⁵³ a zsidó ügyvédek, az [1918/19-es] ellenforradalmi tevékenységért mentesítettek csoportja Fábrián Béla⁵⁴ vezetésével, továbbá a társadalmilag exponált társadalmi helyzetű emberek, vagy olyanok, akiket [valamelyik] személyes ellenségük vagy [az emberi] irigység feljelentett. Jellemző, hogy ezek a listák, amelyeket a német katonaság [hatóságok] a Zsidó Tanácsnak a rendelkezésére bocsátottak, teljesen felületesen voltak összeállítva. A nevek többnyire olvashatatlanok voltak, gyakran idéztek be halottakat vagy eltűnteket. Úgy tűnik, hogy a listák korábbi adatok alapján készültek. 4. Végül a legkülönbözőbb okból internáltak, így kávéház látogatás, vagyonelejtés, behívóparancsra történő jelentkezés elmulasztása, stb. A tábor létszáma borzasztóan megnőtt. Általában 800 és 1000 között mozgott, egy alkalommal még az 1000-et is túllépte. A szobák óriás mértékben túlszűfoltak voltak. Meg kell még említeni, hogy a Rabbiképző internátusából és más zsidó otthonokból/intézményekből ideszállított ágyakat a németek ellop-ták. Így az internáltak azokon a szalmaszákokon feküdtek, amelyeket a Zsidó Tanács bocsátott rendelkezésükre. Helyhiány miatt egy-egy szalmaszákon 2-3 ember osztozott. Amikor a szobák teljesen megteltek, az internáltakat a folyosókon helyezték el. Kezdetben viszonylag sok olyan gyereket is behozta a Röck Szilárd utcába a szüleikkel együtt, akik keresztény papírokkal keresztényeknél voltak elszállásolva. Később [ezek a gyerekek] az OMZSA által létesített gyermekotthonokban lettek elhelyezve. Az internáltak ellátásától továbbra is az OMZSA gondoskodott. A viszonyok azonban fokozatosan egyre rosszabbak lettek, miután az internáltak semmilyen ellenszolgáltatást nem tudtak nyújtani, mivel nagyrészüket teljességgel nincstelen volt, és sokan közülük már évek óta internáltak voltak a Rombach,⁵⁵ Szabolcs utcai táborokban vagy a garanyi és ricsei (internáló)táborokban. Kezdetben a csomagküldést teljesen megtiltották, később az internáltak kaphattak csomagot, azzal a feltétellel, hogy az semmilyen luxuscikket nem tartalmazhat. Természetesen mindig hiányzott valami a csomagokból, mivel az ellenőrzéssel megbízott személyzet ellopott bizonyos tárgyakat azon túlmenően, hogy a luxuscikkek minősülő holmikat el kellett kobozniuk. A levelezést hivatalosan hetente egy alkalommal engedélyezték, de tekintettel Ubrizsy hangulatváltozásaira⁵⁶ ez na-

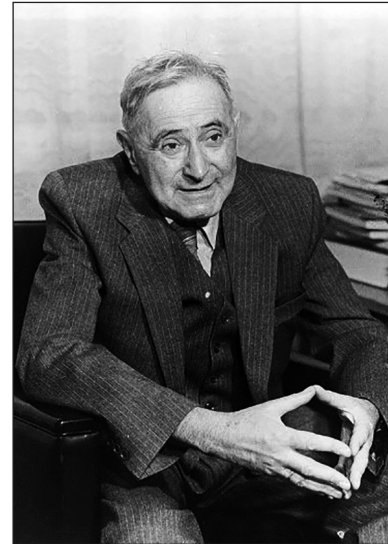

R. Hahn Veronika tulajdona

Hahn István az 1940-es évek derekán

gyon rendszertelenül történt. A levelek nagy része eltűnt. Gonoszságával különösen kitűnt Farkas József detektív. Az internáltakat a legszűfoltelenebb módon hallgatta ki. és egyébként is a legnagyobb/legközönségesebb durvaságot tanúsította. XII. Kis János⁵⁷ is a legembertelenebb módon bánt a foglyokkal. A túlszűfolttság következtében és a tisztálkodási lehetőségek hiányában – hiszen az épület nem internálótábornak volt kialakítva: kevés volt a WC és vízvezeték – az egészségügyi állapotok egyre rosszabbak lettek, nevezhetjük akár elviselhetetleneknek is. Az OMZSA által szállított élelmiszert is fosztogatták, a bánásmód romlott. Míg a korábbi internáltak az őrséget állandóan lepénzelték, az utóbb internáltak egyfelől szegények voltak, másrészt unintelligensek, és gyakran nem is beszélték magyarul. Április végén a Csepel-szigeten egy fióktábort létesítettek. Ennek vagy az volt a célja, hogy az angolok az ott internált zsidókra való tekintettel hagyjanak fel a gyári létesítmények bombázásával, vagy ott akarták elpusztítani a foglyokat. A Csepel-szigeti tábor (a következő részekből állt): 1. A Mauthner-gyárban⁵⁷ körülbelül 250-300 rab, 2. A Tsuck-gyárban⁵⁸ körülbelül 250-300 rab, 3. Horthy liget körülbelül 450-500 fogoly, 4. Csepel Hermina-udvar körülbelül 50 fő. A csepeli fióktábor és a Röck Szilárd utcai tábor közös parancsnoka a már említett Ubrizsy Pál volt, aki feladatát a legellenzenesebb és legszűfoltelenebb módon végezte. A csepeli táborot ugyancsak az OMZSA látta el élelmiszerral, de a szállítási lehetőségek nagyon rosszok voltak, soha nem ment nehézségek nélkül. A Mauthner gyárban és Horthy-ligeten az internáltak nehéz fizikai munkát végeztek, a Tsuck gyárban csak kevesen dolgoztak, később ide koncentrálták az időseket és a külföldi állampolgárokat. Ezeknek a táboroknak az egészségügyi helyzete a legrosszabb volt. Mivel a Horthy-ligeti

életéről (időközben) egy könyv⁴⁰ is megjelent, főlegesen ezt leírni. A Mauthner gyárban elsősorban a különösen nehéz munka járt sok megpróbáltatással, de [még] az itteni elszállásolás felelt meg leginkább az egészségügyi igényeknek. Minden tábornak megvolt a maga keresztény parancsnoka, aki legfőképp az ottani munkát felügyelte, és egy zsidó [vezetője]. A zsidó parancsnokok közül leginkább a Horthy-ligeti Neumann Ernőt és dr. Kelemen Andort, a Tsuk üzem internáltjainak vezetőjét kell kiemelni. Ők hősiiesen védelmezték a nekik alárendelt emberek érdekeit, relatív jólétét, sőt az életét. Mivel a táborok száma időközben nőtt, rajtam kívül, illetve velem [együtt] mások is (rendszeresen) látogatták őket. Így dr. Neumann Tibor⁴¹ rabbi, jelenleg a DEGOB segélyirodájának vezetője vagy dr. Heller Imre mérnök, ügyvéd. A Röck Szilárd utcai és a csepeli tábor hozzánk tartozott, a kistarcsai azonban nem. Július 7-én⁴² a Budapest környéki zsidókkal egyidejűleg a csepeli internáltakat is deportálták, miután az embereket a Röck Szilárd utcából és a toloncházból részben már Kecskemétre irányították/küldték, és onnan deportálták őket. A deportálások a legembertelenebb és legfelháborítóbb módon történtek. A csendőrség ütötte-verte az internáltakat, és minden egyes személyt egy nagyon szigorú testi motozásnak vetett alá. Azokat, akiknél pénzt gyanítottak, rettenetes kiballgatásoknak vetették alá (alkalmilag egyeseket elektromos áram segítségével kényszerítettek vallomásra). Egy esetről tudok tanúbizonyítást tenni: egy húszéves tanítványom, nagyon szép és ügyes lány, akit a (sárga) csillag eltakarásáért hoztak ide, válltömésében elrejtett egy százpengőt. Büntetésül a meleg vizes vezeték alá állították és leforrázták. Békásmegyerről⁴³ személyi iratokkal a menekülés valamivel könnyebb volt. A csendőrök közül néhányan ilyenkor becsukták a szemüket, egy részük, mert megvesztegették őket, mások meg emberségből. A Röck Szilárd utcából történő deportálások is sajátos módon történtek, amelyek minden leírást megcsúfolnak. Különösen szomorú szerepet játszott a fentebb már említett XII. Kis János. Néhány nappal a deportálás előtt a zsidókórházból az úgynevezett betegtábor lakóit – itt gyűjtötték össze az öregeket és betegeket (köztük a halálos betegeket is) – átszállították a Röck Szilárd utcába, és onnan deportálták őket. Köztük volt egy tolókosis férfi, akinek mindkét lábát amputálták. Ott volt továbbá a kripton-izzó feltalálójának, dr. Bródy Imrének⁴⁴ 88 éves, süket és súlyosan beteg édesanyja és Bársony Dóra⁴⁵ operaénekesnőnek a férje, aki a súlyos asztmája miatt csak egy mesterséges berendezéssel tudott lélegezni. A deportálandókkal szemben többnyire a legalacsonyabb ösztönök törtek a felszínre, mivel mindenki érezte, hogy ezek az emberek a balálba mennek, és így [részükről] nem áll fenn a megtorlás veszélye. Július 7-én a Mauthner és Tsuk gyárak internáltjait is deportálták. Szeretném megjegyezni, hogy tudomásom szerint a Mauthner-gyár részben nagyon szigorú/kemény, részben megvesztegethető parancsnoka közbenjárta, hogy megakadályozza az ott internáltak deportálását, arra hivatkozva, hogy ezek nélkülözhetetlen munkát végeznek. Az akkori gyárvezetőség azonban nem volt hajlandó ennek akceptálására. Ugyanakkor a Horthy-ligeti internáltak parancsnoka, Dudás Károly főhadnagy, a „Dunai Repülőgépgyár” helyettes katonai vezetője személyesen akadályozta meg az emberek deportálását, így nekik csak mintegy negyedét (többnyire ügyvédek név szerinti parancs alapján) vitték el. Július végén⁴⁶ a Röck Szilárd utcai internáltakat, amiképp minden más zsidót is, a következőképp deportálták. Az embereket először Kistarcsára szállították, és a kistarcsai táborral [táborban őrzött más emberekkel] együtt ott a magyar hatóságok tiltakozása ellenére fegyveres erővel teherautókra rakták, és deportálták őket. Magyar részről Ubrizsy segített a németeknek⁴⁷ a legközönségesebb módon. Július utolsó napjaiban éppen tüseborkor⁴⁸ egy nagyon szomorú eset történt. A Horthy-ligetet bombatámadás érte, és miután az internáltakat nem engedték be a légópincébe, 21 ember a légitámadásnak esett áldozatul, valamint sokan meg is sebesültek. Ez volt, hogy úgy mondjam, az utolsó tragikus fejlemény a tábor fennállása során. Részben a halottak nagy számától megrendülve, részben a politikai és stratégiai helyzet kedvező fordulata miatt (hiszen akkor a [nyugati] invázió már megkezdődött, és a Balti-tenger-nél húzóódó frontot [a Vörös Hadsereg alakulatai] áttörték), részben meg azért, mert az ezen események miatt nagyobb respektust élvező semleges követségek vagy esetleg az egyházak [közbenjárása], valamint a „nyilas” puccs kudarcba fulladása⁴⁹ miatt a megmaradt három tábor – Röck Szilárd utca, Horthy-liget, Hermina-udvar – nem deportálták. Az internáltak életében különféle könnyítések léptek életbe, és kibocsátásra kerültek az első svéd védlevelek,⁵⁰ amelynek következtében az egyébként is befolyásos

Hahn István az 1980-as évek elején

lyozza az ott internáltak deportálását, arra hivatkozva, hogy ezek nélkülözhetetlen munkát végeznek. Az akkori gyárvezetőség azonban nem volt hajlandó ennek akceptálására. Ugyanakkor a Horthy-ligeti internáltak parancsnoka, Dudás Károly főhadnagy, a „Dunai Repülőgépgyár” helyettes katonai vezetője személyesen akadályozta meg az emberek deportálását, így nekik csak mintegy negyedét (többnyire ügyvédek név szerinti parancs alapján) vitték el. Július végén⁴⁶ a Röck Szilárd utcai internáltakat, amiképp minden más zsidót is, a következőképp deportálták. Az embereket először Kistarcsára szállították, és a kistarcsai táborral [táborban őrzött más emberekkel] együtt ott a magyar hatóságok tiltakozása ellenére fegyveres erővel teherautókra rakták, és deportálták őket. Magyar részről Ubrizsy segített a németeknek⁴⁷ a legközönségesebb módon. Július utolsó napjaiban éppen tüseborkor⁴⁸ egy nagyon szomorú eset történt. A Horthy-ligetet bombatámadás érte, és miután az internáltakat nem engedték be a légópincébe, 21 ember a légitámadásnak esett áldozatul, valamint sokan meg is sebesültek. Ez volt, hogy úgy mondjam, az utolsó tragikus fejlemény a tábor fennállása során. Részben a halottak nagy számától megrendülve, részben a politikai és stratégiai helyzet kedvező fordulata miatt (hiszen akkor a [nyugati] invázió már megkezdődött, és a Balti-tenger-nél húzóódó frontot [a Vörös Hadsereg alakulatai] áttörték), részben meg azért, mert az ezen események miatt nagyobb respektust élvező semleges követségek vagy esetleg az egyházak [közbenjárása], valamint a „nyilas” puccs kudarcba fulladása⁴⁹ miatt a megmaradt három tábor – Röck Szilárd utca, Horthy-liget, Hermina-udvar – nem deportálták. Az internáltak életében különféle könnyítések léptek életbe, és kibocsátásra kerültek az első svéd védlevelek,⁵⁰ amelynek következtében az egyébként is befolyásos

és jómódú internáltak legnagyobb része, úgy a Rökk Szilárd utcában, mint a Horthy-ligeten, visszanyerte a szabadságát. Megemlíteném még, hogy az utolsó deportálástól leginkább azok az internáltak tudtak megmenekülni, akik Úbrizsy épülő villájához építőanyaggal tudtak hozzájárulni, vagy az ő ugyancsak új autójához autógumit vagy benzint tudtak szerezni. Augusztus 15-én kiűrtették a Rökk Szilárd utcai épületet, és ezzel megszűnt a továbbiakban kiegészítő toloncházként működni. Szeptember elsejétől átvette a csendőrség nyomozati osztálya, és mint ilyen állt a továbbiakban kapcsolatban az internálásokkal. A csendőrségi időszakban nem érkezett innen semmi hír a külvilágba. A kis számú internált – 20-30 emberről van szó – többsége kommunista és más baloldali elem volt valálaskülönbség nélkül. Mint később megtudtam, sokat szenvedtek a kiballgatások során, amelyek a legdurvább módon történtek. Amikor a Lakatos-kormány került hatalomra, valamennyi internálótábor felszámolták. Horthy-ligetről az idősek hazamentek, a fiatalok a hadüzemben dolgoztak, de már fizetés ellenében, szabad emberként. Amikor Szálasi átvette a hatalmat, az épületet „nyilas házzá”⁵¹ alakították át. Mivel ebben az időben már Budapesten kívüli sáncmunkára vezényelt munkaszolgálatosként [sáncmunkásként] nem voltam a fővárosban, semmi információ sincs az ott lezajlott szörnyűségekről.”

(Hahn István beszámolóját fordította,
bevezette és jegyzetekkel ellátta
Haraszi György)

JEGYZETEK

- 1 Akkor, 1944-ben: Ferencz József Országos Rabbiképző Intézet.
- 2 A tanítást azonnal felfüggesztették, de korlátozott mértékben az oktatás és adminisztráció dr. Löwinger Sámuel (1904, Debrecen – 1980, Jeruzsálem) professzornak, a szeminárium igazgatójának (1942–1950) lakásán tovább folytatódott.
- 3 1906, Solingen, Németország – 1962, Ramla, Izrael. SS-Obersturmbannführer (alezredes), 1932-től a náci párt tagja. 1935-től a Sicherheitsdienst (Biztonsági Szolgálat) berlini központjában a zsidóügyek felelőse. 1939 végétől az RSHA (Birodalmi Biztonsági Főhivatal) zsidóügyi ügyosztályának vezetője. Részt vett a wannseei konferencián 1942 januárjában. Ő és munkatársai szervezték és irányították az európai zsidók deportálását. A háború után Argentínába szökött, de 1960-ban a Moszad ügynökei megtalálták és elrabolták. Izraelbe csempészték, bíróság elé állították, halálra ítélték és 1962. május 31-én felakasztották.
- 4 Lásd tbk. Fóthy János: *Horthy-liget. A magyar Ördögsgiget*. Müller Károly Könyvkiadóvállalat, Budapest, é. n. [1945]) könyvének vonatkozó részleteit.
- 5 Budapest, 1946. 48. A tanári kar halottait ugyanebben a kiadványban dr. Hahn István vette számba. Uo. 29–42.
- 6 Brámer Frigyes: Koncentrációs tábor a Rabbiképző épületében. In: Scheiber Sándor szerk.: *Évkönyv 1971–1972*. MIOK, Budapest, 1972. 219–228.
- 7 A DEGOB-ról és a DEGOB-jegyzőkönyvekről részletebben lásd Horváth Rita: *A magyarországi Zsidó Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) története, MAKOR 1. sz.*. Magyar-Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, 1997.
- 8 A legalább öt eredeti példányban készült jegyzőkönyveknek ma többnyire a géppel írott másolatai állnak rendelkezésre.
- 9 Szülei: dr. Hahn Dezső (1878–1940) sebész és Herczog Irma Szerén (1874–1948) szemorvos.
- 10 A német megszállásig a rabbiszeminárium tanárai és hallgatói mentesültek a munkaszolgálat alól. Hahn István első felesége, Kálmán Judit (1925–1945) – szemináriumi kollégájának, dr. Kálmán Ödön (1886–1951) kőbányai rabbinak a kisebbik lánya – a deportálásban hazatérőben tifuszban meghalt.
- 11 Helyesen Dieter Wisliceny (1911, Regulowken, Kelet-Poroszország – 1948, Pozsony) német SS-Hauptsturmführer (SS-százados), 1940 és 1944 között zsidóügyi szakértő, a deportálások egyik felelőse Szlovákiában, Görögországban. és Magyarországon. Az Eichmann-kommandó tagja, a Rökk Szilárd utcai ideiglenes/kiegészítő toloncház német parancsnoka. A háború után a szövetséges hatalmak kiadták Csehszlovákiának, bíróság elé állították, bűnösnek nyilvánították. 1948. február 27-én halálra ítélték, május 4-én kivégezték.
- 12 Több visszaemlékező szerint Hahn illegálisan pénzt, leveleket stb. vitt az őrizetesekeknek.
- 13 A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet patinás épületébe: Rökk Szilárd u. 26.
- 14 Vida (Weil) Jenő (1872, Budapest – 1945 [március], Auschwitz): nagytőkés. 1914-től a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (MÁK) vezérigazgatója. Jelentős tőkét fordított az első világháború utáni években felfedezett dunántúli bauxittelepek feltárására és a bauxit hazai feldolgozására. Felsőgallán alumíniumkohót helyeztetett üzembe. Szoros kapcsolatok fűzték a Magyar Általános Hitelbankhoz, az Alumíniumérc Bánya és Ipar Rt.-hoz és sok más iparvállalathoz. 1927-től a felsőház tagja. 1944-ben a németek elhurcolták és 1944 október végén Ausztrián át deportálták, ahol 1944. november 3-án regisztrálták. A súlyosan cukorbeteg Vida megélte a tábor felszabadulását, de 1945. márciusában végelgyengülésben elhunyt.
- 15 Dr. Buday-Goldberger Antal (1902, Budapest – 1950?, ?) vegyészmérnök, a koncentrációs táborból visszatérve 1945-től 1948-ig a Goldberger Sámuel és fiai Rt. elnök-vezérigazgatója, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja.
- 16 1920–1948.
- 17 1919–1948.
- 18 Dr. Ádám Lajos (1879, Tergeny, Hont vármegye – 1946, Budapest) sebészprofesszor. 1916-tól magántanár, 1919 decemberétől kórházi főorvos, 1926-tól nyilvános rendkívüli tanárként a III. számú Sebészeti Klinika vezetője. 1930-tól nyilvános rendes tanár, 1946. június 1-től a II. számú Sebészeti Klinika igazgatója. Nevéhez fűződik a helyi érzéstelenítés bevezetése Magyarországon. Mintegy 150 tanítványt nevelt, közel száz ezer műtétet végzett. Az 1946/47. tanévben – haláláig – az orvosi egyetem rektora.
- 19 Br. Madarassy-Beck Marcell (1873, Budapest – 1945 [január], Mauthausen) ügyvéd, bankár 1897-től a Magyar Lejáratoló és Pénzváltó Bank igazgatója, 1913-tól alelnök-vezérigazgatója, 1924-től elnök-vezérigazgatója, a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa. A német megszállást követően számos „prominens zsidó” társaságában a kistarcsai internálótáborba hurcolták, majd Mauthausenbe deportálták, ahonnan nem tért vissza.

- 20 Filatorigáti Textil Művek Rt. Az első világháború után Ágoston Manó a Kispesti Textilgyár (Kistext) Rt. vezérigazgatója volt, a zsidótörvények miatt tisztességéről lemondott, de a gyár tényleges irányítása egészen 1944-ig a kezében maradt.
- 21 Dr. Láng Lajos (1885, Ajnácskő, Gömör-Kishont vármegye – 1952, Budapest): jogtanácsos. 1915-ben a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. (később Angol-Magyar Bank) jogügyi osztályára került, majd a bank jogtanácsosa, igazgatósági, majd végrehajtó bizottsági tagja, 1945-től vezetője. 1928-ban beválasztották a főváros törvényhatósági bizottságába, 1933–1939-ben választott felsőházi tag.
- 22 Magyar Pál (1888, Orosháza – ?, ?) bankár, politikus, országgyűlési képviselő.
- 23 Fodor Pál (1910, Budapest – 1944 [ősz], Budapest) újságíró. A második világháború előtti és alatti években a *Képes Újság* belpolitikai rovatvezetője. Az egyik legjobban informált németellenes politikai újságíró, jó kapcsolatokat ápol a magyar belügyi szervekkel, az angol orientációra hajló Kánya Kálmán külügyminiszter bizalmasa. A német megszállók letartóztatták, utóbb vallatás közben ledobták a Gyorskocsi utcai pestvidéki ügyészség fogházának harmadik emeletéről.
- 24 Nagy népszerűségnek örvendő, független, képes politikai napilap: 1887–1944.
- 25 Helyesen Tállyai Róth Miklós (1883, Tállya – 1944. [április 28.], Budapest) orvos. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte. Mint tanársegéd, később adjunktus Korányi Frigyes, majd Korányi Sándor klinikáján működött. 1924-től 1944-ig a Weiss Manfréd Szanatórium igazgató főorvosa. Tevékenyen részt vett a gyermektuberkulózis elleni küzdelemben. Hahn szövegével ellentétben a *Magyar életrajzi lexikon* jó két héttel későbbi halálzási/öngyilkossági időpontot említ.
- 26 Az itteni szállodákban 1944-ben a politikai foglyokat begyűjtő Gestapo és az SD alakította ki főhadiszállását. A Karthauzi utca 4. szám alatti, Majestic szállóba a zsidók deportálását koordináló Adolf Eichmann irodája költözött, a mellette álló Mirabell szállóba az SD és a Gestapo, a Lomnic szálló pedig Wisliceny SS-százados székhelye volt.
- 27 Országos Magyar Zsidó Segítő Akció, 1938–1945.
- 28 Mint a 3620. számú DEGOB-jegyzőkönyvben olvasható: „Április első napjaiban [...] reggel [...] egy Takács nevű SS polgári megbízott, egy állítólagos pozsonyi egyetemi hallgató, aki korra való tekintet nélkül kivitette az udvarra az embereket, és hosszú időn át egy fahasábon keresztül ugrottatta és tornáztatta őket. Egy 21 éves fiút, mivel szerinte szemtelenül nézett rá, agyba-főbe vert, még a szemüvegét is eltörte. Még megemlítem a tornázásra vonatkozólag, hogy [...] mikor Láng Lajos, a magyar országgyűlés felsőházának tagja – szintén őrizetes – nem tudta a fahasábot átugrani, Takács többször a lába mellé lőtt, amitől Láng szívromot kapott.”
- 29 Gyalog a Keleti pályaudvarra, majd onnan a gödöllői HÉV-vel az internálótáborba.
- 30 A kistarcsai internálótáborban a központi épületet, az úgynevezett B pavilont annak a túszként fogva tartott mintegy 280 prominens személynek (gyáriparosok, politikusok, orvosok és ügyvédek) tartották fenn, akiket 1944 áprilisában hoztak ide Budapestről, az Országos Rabbiképző Intézetből, amelyet akkoriban internálótáborként használtak. A túsztok bizonyos kedvezményeket élveztek, amelyek más táborlakókat nem illették meg: nem kellett dolgozniuk, szalmaszékelyek aludtak, és a rabbiképző tíz növényeké inaskodott körülöttük, akiket az intézet bízott meg ezzel a feladattal. Vö. Brámer Frigyes: Zsidó túsztok – Kistarcsa 1944 „B” Pavilon. In: Scheiber Sándor: *Évkönyv 1975/74. Magyar Izraeliták Országos Képviselője*, Budapest, 1974. 340–351.
- 31 KEOKH – a Magyarországra érkező, itt tartózkodó idegen állampolgárságú vagy hontalannak minősített személyeket ellenőrző, 1930-ban létrehozott állami hivatal. 1941 nyarán a KEOKH egyik kezdeményezője és végrehajtója volt közel 18 000 menekült és/vagy „hontalan”-ként Magyarországon élő zsidó megszállt szovjet területre történő deportálásának, ahol többségüket az SS és ukrán kollaboránsok Kamenyec-Podolszkijban 1941. augusztus 27–28-án meggyilkolták. Az 1944. április 15-én a KEOKH-nál jelentkező külföldiek közül mintegy 500-an kerültek a Rökk Szilárd utcába, ahonnan csak az igazoltan keresztényeket engedték el.
- 32 Helyesen dr. Ubrizsi Pál rendőr segédfogalmazó, a Rökk Szilárd utcai „kisegítő toloncház” rendőrségi parancsnoka, állítólag Baký László unokaöccse. 1945-ben a mintegy 35 éves Ubrizsi külföldre távozott. Az emigrációban gazdag emberként halt meg idős kort megélve – Svájcban. Se felelősségre nem vonták, se vagyona eredetét nem firtatták soha.
- 33 A Rabbiképző épületébe internált sok ismert és kevésbé ismert újságíró között volt (1944. április 17-től) a közelben lakó Tábori (Tauber) Kornél (1879, Szolnok – 1944, [július 15.], Auschwitz) író, újságíró, műfordító, szerkesztő, riportter is. Számos könyve közül a legtöbb szociográfiai jellegű munka, de írt úti beszámolókat és gyermekkönyveket, összesen mintegy ötven kötetet. Ő volt Budapest idegenforgalmának, erkölcsének, mindennapjainak krónikása. Fogságából segítségkérő levelet írt Magyarország kormányzójához. Álljon itt néhány sora:
- „Főméltóságú Kormányzó Úr!
Alulírott alázattal engedelmet kér arra, hogy emlékezetbe idézze [...] Talán az egyetlen író és újságíró vagyok Magyarországon, aki egész életében közérdekű, magyarságot szolgáló munkával foglalkozott. [...] Főméltóságod kabinetirodájába is szíves volt megköszönni nekem a többi közt azt a könyvet, amely kiválóan szép fejezetet közölt »Az admirál a fehér lovon« címmel Magyarország szeretett kormányzójáról.
Most 66 éves fejjel, beteg szívvel internáltak. Rádásul szalmahordás közben egy rosszul födött kádba zuhantam, és három helyen megsérültem. [...] Alázatos kérésem az, hogy kegyelmi úton visszanyerjem szabadságomat, mert itt a gyógykezelésre sincs módom.
A legmélyebb tisztelettel:
Tábori Kornél
Bp., VIII. Rökk Szilárd utca 26 (Rabbiképző Intézet)
- A címzett nem válaszolt, Tábori élete – sok társához hasonlóan – egy birkenauai gázkamrában ért véget.
- 34 Dr. Fábrián Béla (1899, Tállya – 1966, San Juan, Puerto Rico, USA): ügyvéd, politikus, publicista. A Tanácsköztársaság idején antikommunista magatartása miatt letartóztatták. 1922-től 1939-ig képviselő a Nemzeti Demokrata Párt, illetve az Egyesült Szabadelvű és Demokrata Ellenzék programjával. Tevékenységében szélsőségesen keveredtek a polgári demokrata és liberális nézetek az éles kommunista- és szovjetellenességgel. A német megszállás idején letartóztatták és koncentrációs táborba hurcolták. Nem tért visz-

- szá Magyarországra Az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, ahol a magyar emigráció egyik vezéralakja lett, a Nemzeti Bizottmány tagja.
- ³⁵ Rombach (Rumbach) Sebestyén orvosról elnevezett erzsébetvárosi utca. Az itteni zsinagóga egy része, hasonlóan a Szabolcs utcai zsidó kórházhoz az 1940-es évek első felében átmeneti internálótáborul szolgált. A Zemplén megyei Garanyban és Ricsén ugyancsak internálótábor működött.
- ³⁶ Az internáltak polgári életben szerzett rangja, hírneve sem Ubrizsit, sem az őrség tagjait nem feszélyezte a velük való bánásmódban, Ubrizsi általában bikacsökkal vagy nádpálccával a kezében jelent meg, és megalázza, ütötte-verte őket.
- ³⁷ tiszthelyettes
- ³⁸ Mauthner vetőmagtelep – polgári internáló tábor.
- ³⁹ Tsuk Szűcs- és Szörmeárugyár Rt. telepe – polgári internáló tábor Április utolsó napjaitól ide került Hahn István is.
- ⁴⁰ Lásd Fóthy [1945].
- ⁴¹ Dr. Neumann (később Kórodi) Tibor (1916, Veszprém – ?, ?), 1943-ban szerzett rabbi diplomát, 1948 után kivándorolt Izraelbe.
- ⁴² Horthy további deportálásokat megtiltó utasítása ellenére július 6. és 8. között (kassai beérkezés július 7–9.) az utóbb háborús főbűnösként kivégzett vitéz nemesmiczi Jaross Andor (1896, Komáromcsehi, Komárom vármegye – 1946, Budapest) belügyminiszter és munkatársai kierőszakolták a főváros környékéről (Dömsöd, Kiskunlacháza, Ráckeve, Szigetszentmiklós, Taksony, Tököl, Vác stb.) és a budapesti peremvárosokból (Budafok, Csepel, Rákospalota, Rákoshegy, Rákosszentmihály Sashalom Cinkota, Újpest, Budafok, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota Szentendre stb.) a budakalászi és monori téglagyárakba, békásmegyeri gyűjtőtáborba koncentrált mintegy húszezer zsidónak, valamint külön listák alapján túszként összeszedett néhány száz őrizetesnek, ügyvédnek és újságírónak az Eichmann kommandó közreműködésével történő vagonokba terelését és Monorról, Békásmegyerről, valamint Budakalászról Auschwitz II. Kl. Birkenaubába deportálását.
- ⁴³ A megjegyzés a békásmegyeri gyűjtőtáborba hurcolt zsidókra vonatkozik.
- ⁴⁴ Bródy Imre (1892, Gyula – 1944 [december 20/21.], Mühlendorf, Bajorország, Német Birodalom) fizikus, a kripton-töltésű izzólámpa feltalálója. 1919-be tanársegéd a Műegyetemen. A fehérterror elől Göttingenbe emigrált, ahol a Nobel-díjas fizikus, Max Born (1882, Breslau/Wrocław – 1970, Göttingen) munkatársa volt. Hazatérte után, 1923-tól az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumának vezető munkatársa. 1944-ben deportálták.
- ⁴⁵ Bársony (Báder) Dóra (1883, Budapest – 1972, Budapest) opera-énekesnő (mezzoszoprán, alt), Vázsonyi (Weiszfeld) Vilmos (1868, Sümeg – 1926, Baden bei Wien, Ausztria) politikus, miniszter unokahúga.
- ⁴⁶ Egy sikertelen kísérlet után a második nekifutásra, július 19-én.
- ⁴⁷ A Gestapo-egységet Franz Novak (1913, Wolfsberg, Ausztria – 1983, Langenzersdorf, Ausztria) SS-Hauptsturmführer, az Eichmann-féle „zsidótlánító” Sonderkommando tagja vezette.
- ⁴⁸ Július 29–30. *Tivá be-áv*, év hó 9 – az ókori jeruzsálemi szentély(ek) lerombolásának emléknapja.
- ⁴⁹ Hahn István a köznyelvben tévesen csendőrpuccnak nevezett eseménysorra utal. Az ok-okozati összefüggéseiben teljességében ma is tisztázatlan eseménysor előzménye, hogy a vidéki zsidóság deportálása után a megszálló német

hatóságok 1944. július 10-ig szerették volna lebonyolítani az általuk túlzóan 300 000 főre becsült budapesti és odame nekült zsidó deportálását. A magyar Belügyminisztérium ugyanakkor július 6-án tervezte Budapesten megtartani a galántai csendőr tanzászlóalj zászlószentelését. Az ünnepségre a fővárosba koncentrálták még a nagyváradi és ungvári tanzászlóaljakat és több tanzászlóadot, mintegy 4000 embert. Mivel Horthy kormányzó éppen ekkor állította le a deportálásokat, illetve a csendőrség korábban aktíván részt vett bennük, a kormányzó környezetében többen összekapcsolták a két eseményt, és a csendőrök Budapestre hozatalában a deportálások felújítási kísérletét, illetve egy szélső-jobboldali (innen a leegyszerűsítő nyilas jelző!) puccs előkészületeit látták, amelyet az utóbb háborús főbűnösként kivégzett Bakó László (1898, Budapest – 1946, Budapest) és vitéz dr. Endre László (1895, Abony, Pest megye – 1946, Budapest) belügyi államtitkárok vezettek volna. Július 2-án vitéz csíktaplóczai Lázár Károly (1890, Zsebely, Temes vármegye – 1968, Budapest) altábornagy, a Magyar Királyi Testőrség parancsnoka Horthy utasítására tájékoztatta Koszorús Ferenc (1899, Debrecen – 1974, Arlington, USA) vezérkari ezredest, az 1. páncélos hadosztály vezérkari főnökét, aki a hadosztály parancsnokot is helyettesítette, hogy készüljön fel esetleges puccsveszély elhárítására. Horthy Miklós július 5-én este parancsot adott Koszorúsnak, hogy az ünnepséget megakadályozva, távolítsa el a fővárosból a csendőröket. Koszorús felvonuló alakulatai 6-ára virradóra zár alá vették a csendőralakulatokat, amelyek 8-ára kiűrtették Budapestet.

- ⁵⁰ 1944 második felében a semleges országok Magyarországon működő követségei tízezres nagyságban adtak ki az üldözötteknek menleveleket (*Schutzpasse*), amelyek azt tanúsították, hogy tulajdonosuk az illető állam védelme alatt áll. A legtöbb ilyen védlevelet a svájci és a svéd képviseltek, illetve Angelo Rotta (1872, Milánó – 1965, Vatikán) pápai nuncius osztotta ki a rászorulóknak. Az év végére a „védett házakban” a semleges országok és a Nemzetközi Vöröskereszt védelmét élvező zsidók száma 33 000 főre nőtt. A nyilas hatóságok többek között 7800 svájci és 4500 svéd levéllel érvényességét ismerték el. A budapesti zsidómentő diplomaták és segítők (Carl Lutz [1895, Walzenhausen, Svájc – 1975, Bern], Angelo Rotta, Giorgio Perlasca [1910, Como, Olaszország – 1992, Padova] stb.) talán leghíresebbé vált alakja Raul Wallenberg volt, akit a főváros elfoglalása után a szovjet hatóságok elhurcoltak. A Svéd Királyi Követség vezetője, Carl Ivan Danielsson (1880, ? – 1963, ? Olaszország) kormánya engedélyével elsőként a svéd kapcsolatokkal, rokonokkal rendelkezőknek biztosított menlevelet. Az amerikai Háborús Menekültügyi Iroda (*War Refugee Board*) megbízásából július 9-én érkezett a svéd delegációhoz egy svéd nagyiparos család tagja, Raoul Wallenberg (1912, Stockholm – 1947?, Moszkva?), követségi titkári beosztásban, kifejezetten a zsidómentés céljából. Wallenberg közel 700 védlevelet szignált, amelyek birtokosait megkísérelte Svédországba juttatni. A Danielsson és Wallenberg által kiadott, hatóságilag elismert védlevelek száma év végére közel 5000 darabra rúgott. (A valóságban azonban jóval több ilyen védlevelet adtak ki.)

- ⁵¹ 1944. október 25. után a VIII. kerületi Nyilaskeresztes Párt költözött az épületbe. Utóbb egy légvédelmi gépágyúállomást telepítettek a tetőre. Az ostrom során belövést kapott és beomlott a kifosztott és meggyalázott épület egy része, közte a könyvtárhelyiség is.